

Osmanlı Sosyal Yardım Düşüncesinin Değişimi ve Gelişimi: Sultan II. Abdülhamid Dönemi

Büşra Karataşer*

Öz

19. yüzyılda dünyada gerek sermaye hareketlerinde gerekse kurumsal süreçlerde değişimler olmuştur. Bu dönemde toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ülkeleri yeni kurumlar oluşturmaya sevk etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yoksulları koruma, zayıf ve güçsüz olanın her daim devlet tarafından korunması devletin varlığının temel ilkelerindendir. Osmanlı Devleti'nde yoksul, yardıma muhtaç olanı koruma 19. yüzyıla kadar vakıfların temel görevleri arasındaydı. 19. yüzyıldan itibaren tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yoksulları korumak amacıyla birçok reform yapılmıştır. Yapılan reformlar sadece kurumsal düzeyde değil aynı ve nakdi yardım şeklinde olmuştur. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde devletin kimsesizleri koruma konusunda çeşitli kurumlar açılmıştır. Bu çalışmada II. Abdülhamid Döneminde açılan hayır kurumlarından Darülaceze ve Darülhayr incelenecektir. Darülaceze'nin açılmasına etken olan nedenler ve bu kurumun faaliyetlerinden bahsedilecektir. Bir diğer hayır kurumu olan ve kimsesiz çocuklar için açılan Darülhayr'ın kurulmasını gerektiren ortam, hizmet verilen alanlar incelenecektir. Dönem içerisinde yer alan kurumsallaşma faaliyetleri dönem koşulları gözetilerek incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Hayır Kurumları, Darülaceze, Darülhayr, Kimsesizler.

The Change and Development of The Idea of Social Assistance in the Ottoman State: The Second Abdulhamid Period

Abstract

Within the 19th century, there have been changes in both capital movements and institutional processes in the world. The changes in the social structure in this period have led countries to establish new institutions. In the Ottoman Empire, the protection of the poor; the weak and the powerless by the state is one of the basic principles of the existence of the state. In the Ottoman Empire, protecting the poor and those in need of help was among the main duties of the foundations until the 19th century. Since the 19th century, many efforts have been made to protect the poor in the Ottoman Empire as in the rest of the World. In this study, Darülaceze and Darülhayr, two of the charitable institutions opened during the reign of Abdulhamid II, will be analyzed. The reasons for the opening of Darülaceze and the activities of this institution will be mentioned. The environment that necessitated the opening of Darülhayr and Darülaceze, another charitable institution opened for orphaned children, and the areas of service will be analysed.

Keywords: Abdulhamid II, Charity Institutions, Darülaceze, Darülhayr.

*Doç. Dr. | Tekirdağ Namık Kemal Üni., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
bkaratasar@nku.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3208-657X
DOI: 10.36484/liberal.1719078

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 120, Güz 2025, ss. 1-20.
Gönderim Tarihi: 13 Haziran 2025 | Kabul Tarihi: 19 Ağustos 2025

Giriş

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık bireysel birikim süreçleri yerini kurumsal birikim süreçlerine bırakmıştır. Bu dönemde Büyük şirketler kurularak sermaye birikimi kurumsallaştırılmıştı. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde sermaye uluslararasılaştı. Bu dönemin özelliklerini en iyi tanımlayan kurumsal iktisatçılar olmuştur. Kurumsal İktisat Okulu, kurumların iktisadi faaliyet üzerindeki etkilerini ve sosyal kurumların kökeni ve gelişmesini incelemeye çalışmıştır. İnsan davranışlarının şekillenmesinde kurumsal yapının önemini ve rolünü araştırarak insanların ilkel hayattan saldırgan hayata geçişlerinde teknolojinin ve dolayısıyla da üretim tekniklerinde yaşanan gelişmelerin belirleyici olduğunu ortaya çıkarmıştır (Ersoy, 2012: 42).

Kurumları bir bütün olarak düşünürsek ve kurumlarda yazılı veya yazılı olmayan kurallar bütünü olduğunu da varsayarsak bazı toplumlar bu kurallara bağlı olarak oluşturulan kötü kurumlara veya kurumsal yapıya sahip olurken bazı toplumlar ise üretim, yatırım ve yenilik yapmayı, güven ve beşeri sermayeyi geliştirerek ülkelerin ekonomik performanslarının gelişimini teşvik edecek iyi kurumlar oluşturmuşlardır (Acemoğlu, 2003: 36). Ülkelerin ekonomik başarıları kurumlarına, ekonominin işleyişinde rol alan kurallara ve bireyleri teşvik eden şeylere göre farklılık göstermektedir (Acemoğlu, A. Robinson, 2018: 42).

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl ile birlikte kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atarak kaybolan kurumlarının yerine yeni kurumlar oluşturmuştur. Osmanlı Devleti bu dönemde sosyal hayatın birçok alanına etki etmiştir. Önceki dönemlerde devletle ilişkisi daha sınırlı olan birçok alan modern teknolojik imkanlarla donatılmış ve bu sayede bürokratik devletin yeni fonksiyonlarının uygulandığı alanlar değiştirilmiştir. Bu döneme bir bütün olarak bakıldığında bir yandan modern devletin içinde bir sosyal alan oluşurken bir yandan da modern siyasetin içinde sosyal alan oluşmuştur (Özbek, 2016: 56). Bu dönemde toplumun refahını, sağlığını ve mutluluğunu güvence altına alma doğrultusunda bir modern devlet anlayışı şekillendi. Fukara ahaliden birinin yardıma ihtiyacı olabileceği gibi deprem, yangın ve benzeri doğal afetlerde yardıma ihtiyacı olanlara da yardım ediliyordu. İhtiyacı olanlara yardım sağlanması bir nevi devlet politikası haline gelmiştir. II. Abdülhamid fakir ve muhtaç halkı sahiplenip onlara yardım eden, temel gıda maddelerinin yükselmesine sürekli karşı çıkan, muhtaçlara destek eli olan bir Padişah olmuştur (Engin, 2008: 65).

Osmanlı yönetiminde başlatılan batılılaşma hareketleriyle aynı zamanda birçok klasik devlet kurumlarında olduğu gibi vakıflarda da bazı değişimler meydana gelmiştir (Öztürk, 1995: 42). 19. yüzyıl boyunca sosyal yardım alanında yaşanan en önemli olay vakıf ve imaretler çerçevesinde gelişen refah sisteminin işlevini önemli ölçüde kaybetmiş olmasıdır. Merkezi devletin güçlenmesiyle birlikte vakıf gelirleri maliye hazinesi içinde erimiş ve vakıfların mali kaynakları kaybolmuştur (Tabakoğlu, 2014: 72).

Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin getirdiği iktisadi ve sosyal değişimlerin sonucunda eski refah sistemi artık cevap veremez bir hale gelmiştir (Özbek, 2016: 52). Evkaf Nezareti bünyesinde merkezileşerek vakıfları kontrol altında tutan sosyal kesimler özerkliklerini kaybederek devletin maaşlı memurları haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyılda yaşanan merkezileşme hareketi vakıfları da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar Tanzimat öncesinde eğitim, sağlık, sosyal gibi hemen her alanda faaliyet gösteriyordu.

Ancak 19.yüzyıl sonrasında vakıfların sağladığı çok sayıda hizmet hızlı bir şekilde kötüleşmişti. Devlet bu kurumları yerine yeni kurumlar açamadı. (Karpaz, 2019). II. Abdülhamid'e göre Tanzimat reformları devleti güçlendirirken vakıflar bir şekilde ihmal edilmişti. Vakıfların gelirlerinin düşük olması sebebi ile yeniden düzeltilemedi (Karpaz, 2019: 25). Bu sebeple yoksulların korunması merkezi devletin görevi haline gelmişti (Özbek, 2016: 42).

Devlet yoksullara belirli bir alanda koruma sağlama görevini üstlenmiştir ve bu uygulamanın ilk örneği muhtacın maaşı olmuştur. Muhtacın maaşı ile devlet yoksullara belirli bir yönetmelik dâhilinde olmasa da maaş bağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Muhtacın maaşı uygulaması 1845'li yıllarda uygulamaya girmiştir. Girit Adasına bağlı Kandiye, Hanya sancaklarında bulunan fukaraya maaş bağlanmıştır (Özbek, 2016: 36).

II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumları

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti bir modernleşme çabası içerisine girmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise yenedünya düzenine uyum sağlama çabaları ile birlikte yapılan her yenilik Osmanlı Devleti'nde bir varoluş mücadelesine dönüşmüştür (Armaoğlu, 1997: 42). Bu dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin mali durumunun sıkıntılı olduğu yıllardır. Osmanlı Devleti ilk dış borcunu 1854 yılında aldı. Bu dönemde Osmanlı Devleti çok elverişli olmayan koşullarda, diğer ülkelerin ödediği faizlerden daha yüksek faizlerle ve büyük miktarlarda borçlanmıştı. Osmanlı Devleti var olan borçlarını ödeyebilmek

için borç almayı sürdürdü. Bir süre sonra borç bulmak zorlaştı ve Osmanlı Devleti 1876 yılında borçlarını ödeyemez hale geldi ve tüm borç ödemelerini durdurdu (Pamuk, 2010: 52). Sultan II. Abdülhamid dünyada ve imparatorlukta mali zorlukların olduğu bir dönemde tahta çıkmıştır. II. Abdülhamid tahta çıktığında sadece yıllık borç ödemeleri devlet gelirlerinin yüzde ellisinden fazlaydı (Küçük, 1999: 48). II. Abdülhamid bu borçlar yüzünden devletin dışarıda kaybolan itibarını düzeltmek istemiştir (Kurşun, 1991: 85). Ancak ülkede başlayan mali kriz ve 1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaşanan yenilgiyle birlikte 1881 yılında Muharrem Kararnamesi imzalanmış ve Düyun-u Umumiye aracılığı ile Osmanlı Devleti'nin gelir kaynakları Avrupalı devletlerin denetimine girmiştir (Düzgün, 2009: 25). II. Abdülhamid döneminin daha başında Rusya savaşında ordu büyük bir yenilgiye uğramış, devletin gelir kaynakları Avrupa'ya akmıştır. 1894-1895 yıllarında ise ülke gelirinin yüzde yetmişi orduya gitmiştir. Askeri ve mali olarak bu kadar sıkıntılı bir dönemde bile II. Abdülhamid tarafından alınan önlemlerle ülkedeki toprak kayıpları önlenmeye çalışılmıştır (Karpas, 2009: 25).

II. Abdülhamid'in devlet idaresinde tek başına söz sahibi olması, ülke yönetiminin en uzak köşesindeki yöneticilerle aracı olmadan direk iletişim kuruyordu.

Telgraf ağları sayesinde iletişim kesintisi yaşanmamıştır Fakir, muhtaç halka uygulanan yardım politikaları her bölgeye ulaşmıştır (Düzgün, 2009: 45).

19. yüzyıl da dünyada başlayan sosyal devlet kavramının neticesinde Dünyanın değişen iktisadi, siyasi ve sosyal şartları sebebiyle Devletin rolü de değişmişti. Sanayileşmenin ve artan üretimin sosyal yapıya olan etkisi iktisadi yaşamın da değişmesine neden olmuştur. Sanayide meydana gelen yenilikler zenginlik artışına sebep olmuş, zengin artışı toplumun her kesimine ulaşmamıştır. Sanayinin gelişmesiyle birlikte ticari faaliyetler artmış ve büyük şehirlere göçler başlamıştır. Büyük şehirler de ticaret ve sanayi faaliyetleri artmış, sosyal hayatın yapısı da değişime uğramıştır. Sosyal hayatın da değişmesiyle birlikte halk birbirinden uzaklaşmış ve muhtaç-fakir durumda olan kimselerin koruyucusu olma rolünü devlet, kurumlar oluşturarak üstlenmek durumunda kalmıştır (Temuren, 2020: 45).

19. yüzyıl Osmanlı tarihinin erken modernleşmesi olarak ifade edilen bir dönemdir. Bu dönemde yoksulluk ve ihtiyaç durumlarında olan bireylerin, özellikle şehirlerde yaşayan halkın bir yandan devlet veya inisiyatifiyle şekillenmiş kurum ve uygulamaları vardı. Diğer yandan ise aile, kan bağı ve hemşerilik gibi toplumun kendi içinde oluşan yapılar bulunuyordu. Ancak 18. yüzyıl itibarıyla bu yapılar bozulmuş ve yerine toplumda bu görevi üstle-

necek kurum ihtiyacı doğmuştur (Özbek, 2002: 25). Dünyada meydana gelen modernleşme hareketleri ile devlet adamları bir yandan teknolojik ilerlemenin gerekli olduğu, bir yandan da sosyal yapının korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Akyol, 2013: 42).

Darülaceze

19. yüzyıl siyasi ve iktisadi bakımdan istikrarlı bir dönem olmuştur. Ancak yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde iktisadi, siyasi ve sosyal ortamın değişimini takiben ülke şartları değişmiştir. 1873 yılında başlayan kriz Osmanlı maliyesini olumsuz yönde etkilemiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda verimli topraklar kaybedilmiş, büyük göç dalgaları olmuş ve artan nüfus Osmanlı maliyesi üzerinde önemli bir yükün oluşmasına sebep olmuştur. Tarımsal ekonominin yaşadığı bunalım ortamı ve Balkanlar, Kafkaslardan Osmanlı Devleti'ne yapılan göçler sebebi ile kentsel alanlarda bilhassa İstanbul'da önemli nüfus yığılmalarına yol açmıştır (Özbek, 2009: 42). Resmi istatistiklere göre toplam nüfus 1885'te 17.375.225, 1897'de 19.050.307, 1906 yılında ise 20.897.617 olmuştur (Tabakoğlu, 2011: 258).

Osmanlı Devleti'nde 1870-1875 yılları arasında ekonomik ortamın iyi olması sebebiyle nüfus artışı sorun teşkil etmemiştir. Ancak 1870 ve 1880'li yıllarda ise ekonomik ve mali kriz dolayısıyla nüfus sorunuyla baş etmek imkânsız hale gelmiştir (Özbek, 2009: 345). Yaşanan büyük göçler sebebi ile Osmanlı Devleti'nde yoksulluk ve dilencilik artmıştır (Ünal, 2012: 12). Bu yüzyılın sonlarında İstanbul ve batının büyük şehirlerinde de yoksulluk ve dilencilik yaygın bir problemdi (Yıldırım, 1996: 12).

1890'lardan itibaren Osmanlı dış ticareti ve tarımsal üretimde önemli büyümeler gerçekleşmiştir. Tarımsal üretimde bir artış meydana gelmiş sadece liman bölgelerinde sınırlı kalmamış ve Anadolu'nun içlerini de kapsamıştır. İktisadi ve mali koşullardaki bu duruma rağmen Osmanlı toplumunda yoksulluk konularındaki kaygısında bir azalma olmamıştır. En çok kaygı duyulan sosyal sorunlar serserilik ve dilencilik olmuştur. Osmanlı elitinin işsiz, güçsüz şehirdeki yoksullarla ilgili sorunları yüzyılın sonunda derinleşmiştir. Birçok gazetede dilencilerin toplumsal alanlarda hoş olmayan bir görüntü oluşturduğu ve bu durumun Osmanlı Devleti'nin modern görüntüsünü zedelediğine dair haberler yer almıştır. II. Abdülhamid dönemi gazetelerinde Galata köprüsü üzerinde dilencilerin sebep olduğu hoş olmayan görüntüden bahsedilmiştir. Osmanlı toplumu için işsiz, güçsüzlük, çalışmadan gezmek sosyal ve ahlaki bir sorun olarak değerlendirilmiştir. II. Abdülhamid dönemi Osmanlı toplumunda dilencilik ahlaki bir çöküntü kaynağı ve önemli bir

sosyal sorun olarak algılanmış ve dilencililiğin kişinin çalışıp çalışmamasına bakılmaksızın engellenmesi istenmiştir (Özbek, 2009: 66).

19. yüzyılda yaşanan gerek iktisadi, mali ve politik sorunlar gerekse de yaşanan toplu göç hareketleri sebebi ile ülkede kimsesiz ve muhtaç durumda olan insan sayısı artmıştır. II. Abdülhamid döneminde kimsesiz ve muhtaç insanlara gerek maaş bağlanması gerekse de muhtaç durumda olan insanların barınacağı kurumlar oluşturularak toplumsal düzenin korunması amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulmak istenen ilk kurum Darülaceze'dir.

Kimsesizlere ait İstanbul'da bir hayır kuruluşu kurulması hakkında ilk fikir Sultan II. Abdülhamid'e aittir. Darülaceze'nin kurulmasında Halil Rıfat Paşa'nın önemli destekleri olmuştur (Birol, 1999: 45). Kuruluşun ilk zamanlarında sadrazamlıkta Kâmil Paşa bulunmaktaydı (Koçu, 1974: 124). Darülaceze, geçimini sağlamak için sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocuklara, hasta, sakat erkek ve kadınları dilenme zilletinden kurtarmak maksadı ile süratle açılması gereken bir kurum olduğu, dönem yetkilileri tarafından ifade edilmiştir (Koçu, 1974: 126).

Darülaceze'nin kurulması maksadı ile bir yapı işleri komisyonu kuruldu. Bu komisyonun Başkanlığına Halil Rıfat Paşa getirildi. Kurucu komisyon Darülaceze'ye öncelikle bin kişinin alınması düşünülmüştü. Padişah ise bin beş yüz kişi olmasına karar verdi. Kurulmasına karar verilmesi sonrasında kurumun nerede inşa edileceği ve keşif masrafları da araştırılmıştı. Komisyon tarafından inşaat keşif masrafı 51.450 altın lira oldu (Birol, 2017: 45).

Yapı Komisyonu Kağıthane sırtlarında Darülaceze için seçilen yerin düzeltilmesi ve inşaat masrafları için yeniden keşif yaptırdı. Darülaceze binalarının keşif tutarı 7.136.000 kûsur kuruş tutarındadır. Bu fiyat üzerinden ihalede Adnan Kalfa (Müteahhit), 136.000 kuruş indirerek teklifte bulunmuştur. Bu sebeple ihaleye tekrar başlanarak bu defa 6.450 kuruşla Vasilaki Yanko Bey'in üzerinde kalmıştır (Birol, 1999: 125).

Darülaceze binası 19. yüzyıla ait ihaleler içerisinde sürecin en iyi izlendiği yapılardan biridir. Darülaceze bina, Kağıthane bölgesinde geniş bir alanda Hristiyanlar için kilise, Yahudiler için sinagog ve Müslüman ahali içinde cami dahilinde olan bir kurum olacaktı. 7.136.674 kuruş masrafla bu yapının inşa edileceği yapılan keşif sonucunda ortaya çıkmıştır. Bedelin %10'luk kısmının peşin olarak ödenmesi ve %20'si içinde kefil göstermesi ihale şartlarında gösterilmiştir (Şenyurt, 2010: 125). İnşa edilecek kurumun herhangi bir din ayrımı yapmadan bütün Osmanlı vatandaşlarına hizmet etmesi temel unsur olmuştur (Aytekin, 2006: 120).

Darülaceze kimsesizlere yardım amacı ile kurulacak bir kurum olması sebebi ile çeşitli yardımlarla Darülaceze'nin inşaatına destek olunması amaçlanmıştır (Karataşer, 2020: 58). Kurumun inşasının gecikmemesi bir an önce ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak amacı ile birçok çaba gösterilmiştir. Darülaceze'nin mali kaynaklarını artırmak amacıyla padişah emriyle vilayet ve mutasarrıflıklara dağıtılmak üzere yardım biletleri gönderilmiştir. Yardım biletlerinin yanında Darülaceze'nin inşası için özel olarak yardımda bulunmak isteyenlerde Darülaceze'nin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır. Yardım biletleri Dahiliye Nezareti tarafından her ay toplanarak ve Bank-i Osmani'ye tahsis edilmiştir (Karataşer, 2020: 56).

Sultan II. Abdülhamid 18 parça değerli eşyanın satımıyla 7000 altın liranın Darülacezenin inşası için bağışladı. Ayrıca Padişah tarafından ayrıca 10.000 lira nakit para verilerek Darülaceze'nin inşaatına destek sağlandı (Nuhoglu, 1993: 45).

Darülaceze binalarının inşaatı devam ederken ülke dahilinden veya dışarıdan Müslim ve Gayrimüslim hayırseverler yardım için seferber olmuşlardır. Darülaceze ianesi adı altında makbuzlar hazırlanarak ülkenin yer yerine dağıtılmış ve bu şekilde bağışlar toplanmıştır. Almanya büyükelçiliği tarafından Darülaceze yararına bir konser düzenlenmiştir. Darülaceze bir hayır kurumu olması sebebi ile gerek yurt içinden gerekse de yurt dışından yardımlar alınmıştır (Birol, 2017: 48).

Darülaceze'nin inşası 1895 yılında bitirilmiş ve resmi açılışı sadrazam Halil Rifat Paşa tarafından 2 Şubat 1896 tarihinde yapılmıştır (Birol, 2017, s.48), (Akyol, 2013: 42). Nizamnamesinin birinci maddesine göre Darülaceze doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak ve müstakil bir bütçesi olarak kurulmuştur. Darülaceze zükur (Erkek), inas (Kız), çocuklar şubesi, Irza'hane (çocuk yuvası) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Darülaceze'ye ancak İstanbul'da doğan veya yerleşmiş olup ya da iş yapamaz ve geçinmeye yetecek malı olmayanlar, çalışmaya gücü olmayan güçsüz ve aciz durumda olanlar kabul edilecektir (Düstur, 1322). Ayrıca sokaklardan artan dilenciliği önlemek amacı ile 29 Ocak 1896 tarihinde dilenciliğin menedilmesine dair bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamname ve II. Meşrutiyet'in ilanını takiben toplumda asayiş ve toplumsal düzende bozulmalar yaşanmış, dolandırıcılık, hırsızlık, soygunculuk gibi olaylar artma eğilimi göstermiştir. Bu istenmeyen sebeplere taşradan gelenlerin sebebiyet verdiği ağırlık kazanınca, Serseri Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (Öztürk, 2008: 25).¹

¹ Serseri Nizamnamesi 17 Şubat 1909 tarihli bir tezkirede. Serseriler, işsiz güçsüzler ile ilgili Serseri ve Mezanne-i Sü Eşhas Hakkında Kanun onaylanmıştır. Bu kanuna göre Dahiliye Nezareti

Darülaceze başlangıçta 6 aceze, 1 erkek, 1 kadın hamamı, 2 hastane pavyonu ile mutfak, imalathane, çocuk yuvası, yetimhane, cami, kilise ve memur binalarından oluşmuştur. Kurum, farklı dinlerden Osmanlı vatandaşlarını hem yönetimine dahil etmiş hem de ayırım yapmadan bütün halkına hizmet amacı ile kurulmuştur (Yazıcı, 2007: 25).

Darülaceze bir süre sonra bina sayısını 18 binaya çıkarmıştır. Kurumda hastaların kalacağı koğuşların altında imalathane ve yemekhaneler bulunmaktadır. Darülacezenin hizmete girmesi ile birlikte dönem gazeteleri olan İkdam, Tanin kurumdan büyük övgüyle bahsetmektedir. Az zamanda sadece Osmanlı toprakları dahilinde değil belki de dünyanın hiçbir yerinde benzeri olmayan bir bina inşa edildiği basında sık sık yer almıştır (Demirel, 2011: 78).

Darülaceze'nin ilk yıllarında süt çocuklarına ayrılmış özel bir yer yoktur. Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın önerisi üzerine Padişah'ın iradesiyle aceze dairelerinden birisi ırzahane (kreş) haline 1903 yılında getirilmiştir. Sokağa terk edilmiş yeni doğmuş süt çocuklarının bakıldığı kreş için Viyana'dan özel olarak mikrop tutmayan emay kaplı dolaplar, araç-gereç ve dadılar getirtilmiştir. Hasta çocuklar, bebekler ve biraz büyük çocuklar ayrı odalarda yatırılmıştır. (Yıldırım, 1996: 58). Bu çocuk yuvasında çocukların hem hijyenik ortamda kalmaları sağlanmış hem de yeterli besin alamayan çocuklar titizlikle beslenmiştir. Darülaceze ahırında beslenen ineklerden sağılan sütler sterilize edilerek emzik ve kaşık ile içirilmektedir (Özkaya, 2014: 127). Darülaceze'ye 1906 senesinde İngiltere'den çamaşır makineleri getirilerek çamaşırhane ve dezenfekte odası eklenmiştir (Aytekin, 2006: 46). Bu sayede temizlik hizmetleri daha kolay yapılır hale gelmiş ve çocuklar için daha sağlıklı bir ortam oluşmuştur. ırzahane gelen çocukların çoğu terk edilmiş çocuklardır. Bir kısmı ise annelerinin fakir olması sebebi ile terk edilenler ile diğer kısmı ise anne babalarının ölümüyle mahalle ilmühaberiyile ve bir kısmı da anne babalarıyla gelenlerdir (Şeker, 2015: 45).

Darülaceze'nin bir diğer hizmet birimi ise Darülaceze Mekteb-i İdadisi'dir. 7 Eylül 1886 tarihli karar ile hayır kurumunda çocuklara eğitim vermek ve çalışacakları sanayi haneler kurulması kararlaştırılmıştır. Açılan bu kurumda dini akideler ve ilkökul seviyesindeki genel bilgiler öğretilmiştir (Yıldırım, 1996). Darülaceze ilkökulunda başlangıçta 37 erkek ve 28 kız çocuğu okumak istediğini bildirmiştir. Okuyacak öğrencilere Kur'an-ı Kerim ve Din bil-

sorumluluğu altında İstanbul'da iki ay içerisinde çalışmaya gücü olduğu halde çalışmayanlara kanuna uygulama yetkileri verilmiştir. Bu kanuna göre çalışmayanlar devlete ait bir müessesede çalıştırılmak üzere iki aydan dört aya kadar uygun yerlere sevk edilecektir. Ayrıntılı bilgi için Nadir Özbek II. Meşrutiyet İstanbulunda Dilenciler ve Serseriler, Toplumsal Tarih, Nisan 1999.

gisi, Ahlak, Türkçe, Tarih ve Coğrafya, Matematik, Eşya Dersleri Ziraat, Resim ve Elişi dersleri verilecektir. Ayrıca İsveç usulü beden terbiyesi oyun talim ediliyordu (Nuhoglu, 1993: 35). Okumak istemeyen öğrenciler ise Terzhane, Kunduracılık, Halıcılık, Dokumacılık, Çorapçılık, Marangozluk, Fotoğrafçılık, Demircilik atölyelerinde sanat öğrenmişlerdir (Ehasin, 1324).

Darülaceze içinde kimsesizleri barındırma, eğitme faaliyetleri dışında gerçekleştirilen bir diğer faaliyet ise müzik eğitimidir. Darülaceze’de çocuklardan bir mızıka takımı kurulması ilk kez Dahiliye Nazırı Memduh Paşa tarafından düşünülmüş ve gereken enstrümanlar II. Abdülhamid’in piyano ve mızıka müteahhidi Ernest Commandinger’e sipariş edilmiştir. Darülaceze’de verilen bir diğer hizmet birimi ise imalathaneler ve rehabilitasyondur. İmalathaneler Darülaceze ilk açıldığında faaliyete geçmemiştir. 1898 yılında ilk olarak dokumacılık bölümünün açılması düşünülmüş ve halı, seccade, çorap, kuşak, boyun atkısı gibi yapımı kolay dokumalar hedeflenmiştir. 1906 yılında marangozhane için Avrupa’ya yeni alet-edevat sipariş edilmiş bunların emsalleri gibi gümrük vergisinden de muaf tutulması istemiştir. İmalathaneler resmî tatil günleri dışında her gün açıktır. Darülaceze’de üretilen eşyalar önceleri %10-20 kâr ile ramazan aylarında Beyazıt Camii bahçesinde açılan sergide satılmıştır (Yıldırım, 1996: 12).

Darülaceze’nin idari yapılanmasına bakıldığında ise kurumun ilk müdürü Selahaddin Bey, İkinci müdürü ise Ziya Bey’dir. Ziya Bey (1899-1909) görev süresi zarfında ihalelerde yolsuzluk yaparak kişisel menfaat sağladığı gerekçesiyle görevden alınmıştır. Daha sonra kısa bir süre vekaleten Rıza Bey tarafından yönetilmiştir. Rıza Bey’den sonra birkaç müdür atanmış ancak bu dönemlerde de düzensizlik ve yolsuzluk söylentileri bitmemiştir. Darülaceze yönetimi 1909’da Şehremaneti’ne bırakılmıştır (Özen, 2001: 25).

Darülaceze’nin mali yapılanmasına bakıldığında gelir kalemleri ise şu şekildedir: Belediye dairelerince noksan olduğu tespit edilen zapt edilmiş ek-meklerin bedeli, tiyatro biletlerine eklenecek 20’şer ve 40 paralık darülaceze pullarının sağlayacağı para, mabet kapılarına konacak iane sandıkları ile toplanacak para, belirli bir yer gösterilmeyerek fukaraya vasiyet edilen akçeler, halk arasında gureba için toplanacak ianeler şeklindedir (Aytekin, 2006: 36).

Darülaceze bir kurum olarak yardıma ihtiyaç duyanları himaye ettiği için devlet tarafından gelir konusunda çeşitli dönemlerde önlemler alınarak kurumun devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Darülaceze’ye gelir sağlamak amacı ile hükümet tarafından alınan önlemler şu şekildedir. Hazine-i Hassa-i Şahane Müteahhitlerinden Karabet Kazaryan tarafından Dahiliye Nezareti’ne

Darülaceze'nin gelirlerini artırmak amacı ile 21 Haziran 1894 yılında bir la-yiha sunulmuştur. Bu layihaya göre önlemler şu şekildedir:

Birincisi: İstanbul, Sivas, Ankara, Konya, Adana vilayetleri içerisinde satıl-mak üzere bandrol bedeli Darülaceze yararına olmak şartıyla çıkarılacak olan sigara kağıdının imal edilecek yeri sadece İstanbul ve Kayseri olacaktır. İkin-cisi: Söz konusu sigara kâğıdı Avrupa'nın en kaliteli ve insan sağlığına en uygun kağıtlardan olup her bir yaprağında filigranlı yazı ile ve kapaklarında bandrol karşılığı Darülaceze yararına ait olduğu yazılacaktır. Üçüncüsü: Bu si-gara kâğıtları paket ve mukavva kutu içerisinde konularak, her bir paketi altmış ve her bir kutuda da yüz yirmi defter bulunacak ve her bir defterin kâğıdın her yerinin tab ve karakterine göre kırk yapraktan nihayet yüz elli yaprağa kadar çeşitlendirilecektir. Dördüncüsü: Söz konusu kâğıtların ücreti diğer satıcıların yaptıkları kâğıttan daha ucuz ve umumun yararına daha uygun bir şekilde bu-lunarak, İstanbul'da satılacak fiyat da yukarıda sayılan illerde de aynı fiyatla satılacaktır ve alıp-satanlar için de yüzde beş bir indirim yapılacaktır. Beşinci-si: Darülaceze yararına olmak üzere paketlere on paralık ve kutulara yirmişer paralık bandrol yapıştırılacaktır. Gerekli görülen miktar bandrolleri, hükümet tarafından teslimi anında parasını ödemesi kabul edilmektedir. Velhasıl işbu kağıtların taklidini yapmaya cesaret edenler Osmanlı Devleti'ne karşı mesul olacak ve cezaya çarptırılacaktır (BOA, DH. DACZ, 1306, 1-32).

9 Ağustos 1894 yılında Dahiliye Nezareti'nden Darülaceze'ye Gelen Yardım Miktarları

Yardım Yapan Kişi/kişilerin İsimleri	Yardım Miktarı (kuruş)
Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşîri Devletlü Rauf Paşa Hazretleri	500
Hassa Ordu-yı Hümayunu Levâzım Reisi Atıf	120
Hassa Ordu-yı Hümayunu Erkan-ı Harbiye Reisi Şakir Paşa	120
Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşûriyeti Yâverânı	370
Hassa Levâzım Dördüncü Şube Müdürü ve Ketebesi	30
Hassa Levâzım Şubeleri Askerleri	170
Hassa Erkan-ı Harbiye İkinci Şube Müdür ve Muavinleri	160
Hassa Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne Memur Askerler	170
Hassa Erkan-ı Harbiye Birinci Şube Müdür, Muavin ve Askerleri	220
Piyade Dairesi Üçüncü Şubesi Jurnal Kısmı Mülki Memurları	886
Erzak Ambarı Askerleri	350
Elbise Ambarı Askerleri	1.151
Muhakemat Dairesi Yaverleri	60
Hassa Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesi Mülki Memurları	110
Toplam	4.417

Kaynak: BOA, DH. DACZ, 1312, 1-32)

Darülaceze bir hayır kurumu olması sebebi ile gerek Paşalar gerek memurlar gerek askerler tarafından düzenli yardım gönderildiği anlaşılmaktadır. Darülaceze'ye yardım amacı ile başka sebeplerle hükümete aktarılan paralar Darülaceze'ye gönderilmiştir.

Tablo 2: İstanbul'da Çeşitli Kurumlar Tarafından Umumî Fuar Harcamalarına Kısmen Karşılık Olarak Kabul Edilip Daha Sonra Darülaceze'ye Tahsis Edilen Paralardan Tahsis Edilenlerin Yıllık Miktarı

Yardımanın Geldiği Kurum	1891	1892	1893	1894	Toplam (kuruş)
Şirket-i Hayriye	700.000	700.000	700.000	700.000	2.800.000
İdare-i Mahsusa	300.000	300.000	300.000	300.000	1.200.000
Dersaadet Tramvay Şirketi	25.000	25.000	25.000	25.000	100.000
Haydarpaşa Demiryolu Şirketi	150.455	150.455	150.455	150.455	601.820
Şark Demiryolu Şirketi	451.370	451.370	451.370	451.370	1.805.480
Defterhane-i Hakanî Nezareti	700.000	700.000	700.000	700.000	2.800.000

Kaynak: (BOA, A MKT. MHM,1309, 70-28/27-2)

Darülaceze kimsesiz, muhtaç durumlardaki insanlara yardım amacıyla kurulmuş olmakla birlikte zaman içerisinde imalathaneler kurularak kimsesiz çocukların meslek edinmeleri sağlanarak çocukların gelecekleri garanti altına alınmaya çalışılmıştır. İmalathanelerde meslek öğretimi dışında çalışan çocuk ve gençlere ise cüzi bir aylık ödenmiştir. Ayrıca Darülaceze'den ayrıldıklarında kendilerine sermaye olarak verilmek üzere aylıklarının on kuruş üzerinde kalan kısmı Darülaceze veznesi tarafından alıkonulmuştur. Bu sayede eğitimlerini tamamlayanlara iş kurmak için bir sermaye sağlanmıştır (Özbek, 2017: 45).

Darülaceze dilenciliği de önlemeye çalışmıştır. Bu amaçla her ay Darülaceze müdüriyeti tarafından dilencilik yapanlar polis ve belediye dairelerine bildirilmiştir. Bu bildirimin yapılma sebebi gerçekte muhtaç durumda olup yardıma muhtaç kimseleri Darülaceze'de barındırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Tablo 3: 10 Mayıs 1898 Tarihinde Darülaceze İdaresi Müfettişleri Tarafından Polis ve Belediye Dairelerine Teslim Edilen Dilenci Sayıları

Hangi Tarihte Toplanıldığı	Tabiiyeti	Erkek	Kadın	Toplam	Müfettişlerin İsimleri	Değerlendirmeler
10 Mayıs 1898	Osmanlı Devleti	494	139	633		
17-30 Nisan	"	4	0	4	İsmail Efendi	Dilencinin teslimine dair olan ilmühaberler merbut olup ancak üç kişi gelmiştir.
-	"	3	0	3	Ömer	Yalnız bir kişi gelmiştir.
-	"	5	2	7	Ali Fuat	Hiçbirinin gelmediği
-	"	3	1	4	İsmail Hakkı	Yalnız bir erkek geldiği
-	"	0	0	0	Said	Belirtilen süre içerisinde jurnal vermediğinden durum meçhuldür.
Toplam		509	142	651		

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. DACZ, 1312,3-18

Osmanlı Devleti tarafından Darülaceze'ye gelen dilenciler düzenli olarak belediye ve polise bildirilmektedir. 1898 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Darülaceze'ye 509 erkek ve 139 kadın olmak üzere toplam 633 kişi gelmiştir. Bu kişilerin tabiiyetleri Osmanlı Devleti'ndendir. Darülaceze müfettişleri olan İsmail Efendi, Ömer Efendi, Ali Fuat Efendi, İsmail Hakkı Efendi ve Said Efendiler tarafından her ay düzenli bir şekilde kontrol edilmektedir.

Darülaceze bir yandan dilencilikle mücadele ederken bir yandan da bünyesinde bulunan çocukları meslek eğitimi almaları amacıyla farklı okullara yönlendirmiştir. 1 Eylül 1908 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda, Darülaceze bünyesinde bulunan erkek çocuklar arasından hastalıksız ve sakat olmayan çocuklardan 8-12 yaş arasında olanların Darülhayr- ı Ali'ye gönderilmesi için izin istenmiştir. Daha büyük yaşta olan çocukların ise Tophane ve Bahriye Feshane Sanayi alaylarına gönderilmesi için Dahiliye Nezareti'ne yazılmıştır. Bu çocukların Darülaceze bünyesinden ayrılmaları, bir sanat sahibi olmalarını sağlayacağı, Darülaceze yönetimi tarafından belirtilmiştir. Bu bağlamda Darülaceze'nin harcamalarının çok fazla olması sebebiyle harcamaların kısmen azalacağını belirtmiştir (BOA, 1312 DH. MKT, 1297-52).

Darülaceze 1895 yılında kimsesiz, muhtaç durumda olanlara yardım amacıyla kurulmuş olmasına rağmen, toplum içerisinde yardıma ihtiyacı olan çocuklara da yardım etmiştir. Dolayısıyla kurumun gelirleri zaman içerisinde yetersiz kalmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarına göre Darülaceze gelir sıkıntısı yaşamış ve bu konuda önlem almaya çalışılmıştır. Darülaceze kendi geçimini sağlayamayan muhtaç ve acizlere bir sığınma, barınma kurumu olarak açılmış ve bu kurum Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e miras kalmış ve bu dönemde de faaliyetlerini eksiksiz sürdürmüştür (Güngör, 2009: 155).

Darülhayr-ı Ali

Kafkaslardan, Balkanlardan ve Girit'ten yaşanan sorunlar sebebiyle pek çok Müslüman göç etmek durumunda kalmıştır. Yaşanan göçler sebebiyle birçok çocuk yetim kalmıştır. Bütün bu olumsuz durumlar yaşanırken 6-7 yaşlarında yetim bir Müslüman çocuğun okumak için Padişaha verdiği dilekçe ile Darülhayr'ın kuruluş süreci başlamıştır. Sadarete yazılan yazıda Padişaha sunulan dilekçede Gayrimüslim yetimler için okullar bulunurken, Müslüman çocuklar için büyük okulların olmadığı belirtilmiştir. Korunmaya muhtaç çocukların hem yatılı kalabilecekleri hem de meslek öğrenecekleri bir okul açılması için çalışmaların başlatılması istenmiştir (Işık, 2017: 46).

14 Ekim 1902'de Maarif Nezareti'nden Sadaret'e yazılan yazıda, İstanbul'da geçim kaynağı olmayan bazı serseri gençlerin işsiz güçsüz dolaşmaları belirtilmiştir. Müslüman çocuklarının bu şekilde sefil kalmaları padişah tarafından uygun görülmediğinden, bu çocukların bir taraftan ilim ve sanat öğrenmeleri diğer taraftan ise güzel ahlak kazanmaları için ıslahhane şeklinde özel bir yer yapılması ve bu çocuklara çeşitli yaşlarda olacağından dolayı sınıflara bölünerek meslek öğretimi yapılması istenmiştir. Bu yazıyla Darülhayr-ı Ali'nin kurulması için ilk adımlar atılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan Darülhayr-ı Ali, yetimlere meslek edindirmek amacı ile İlköğretim seviyesinde eğitim veren yatılı bir okuldur. Kuruluş sürecinin başlarında okul Darüleytam olarak isimlendirilmişken son aşamada isim değişikliğine gidilerek Darülhayr ismi benimsenmiştir. Darülhayr Vezneciler'de Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime başlamıştır (Kapıcı, 2013: 45).

Darülhayr-ı Ali'nin açılması için Maarif Nezareti ilk etapta yirmi-otuz bin liranın sağlanacağını belirtmiştir. Bir binanın inşa edilmesinin uzun süreciğinden dolayı uygun bir yer kiralanarak muhtaç durumda olanların bir an önce eğitime başlaması istenmiştir. Bu amaçla Darüleytam'ın inşa edilmesi için satın alınan yerin Darülhayr için çok uygun olduğu kararlaştırılmış ve

Maarif Nezareti tarafından usta, mühendis ve mimarlara inşaatın projesi yaptırılmaya başlanmıştır. Ayrıca Nezaret, kurumun daimî giderleri için kaynak arama çalışmalarına başlamıştır. Padişahın emriyle geçici bir bina bulunarak eğitime bir an önce başlanması istenmiştir (BOA, 1312, ŞD.218-31-1).

Okulda Müslüman erkek çocuklarının eğitim-öğretim göreceği ve öğrenci sayısının ise altı yüz olacağı düşünülmüştür. Okulun süresi ihtiyat sınıfı dahil olmak üzere yedi senedir. Alınacak öğrencilerin özellikleri ise şu şekildedir: Geçim kaynağından mahrum olan çocuklar okula alınacaktır, imkanı geniş olan çocuklar bu okula alınmayacaktır, geçim kaynağı olup okula kontenjandan fazla başvuran olursa kayıt için adil davranılması gerekmektedir ve bunun için tedbir alınacaktır. Okulun kuruluşundaki amaç, geçim kaynağı olmayan çocukları sefaletten kurtarmak ve geçimlerini temin edecek hale getirmektir. Ancak öğrencilere mesleki eğitim verilecek de olsa kısa süre zarfında tam ustalık sağlanamayacağından meslek öğrenmeden öğrencilerin okuldan çıkmalarına izin verilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Sanatı öğrendikten sonra ise okulda mesleğe devam etmelerinin yolunun açılması gerektiği belirtilmiştir (BOA, 1312, ŞD.218-31-1).

Ders programı dini ağırlıklı eğitimin yanında meslek dersleri de veriliyordu. Eğitim süresi bir yıl ihtiyat sınıfı olmak üzere toplam yedi yıldır. (Öztürk,2020:45). Öğrencilerin okul bittikten sonra kolayca iş bulabileceği, geçimini temin edeceği sanatların öğretilmesi okul nizamnamesinde yer almıştır. Darülhayr'da yetişecek öğrencilerin meslek sahibi olmalarının yanında ahlâkları ve iyi huylu insanlar olarak yetişmeleri de kurumun amaçları arasında yer almıştır (Kapıcı,2013). Öğrencilerin yaşı küçük ve bedenlen sanayi dersleri için uygun olamayan öğrenciler ihtiyat sınıfına alınmakta ve sonrasında sanayi-i iptidaiyenin verildiği eğitimlere tabi tutulmuştur. Yaşı ve bünyesi uygun çocuklar ise doğrudan bir sanayi kolunda eğitime başlamışlardır (Kapıcı, 2013: 156).

Darülhayr kendisine tahsis edilen geçici binada eğitim verilirken bir taraftan Maarif tarafından kalıcı bina için çalışmalar yapılmaktadır. Maarif Nezareti'nin yaptığı çalışmalar neticesinde Darülhayr binasına Mercan'da lise için ayrılan binanın bir kısmının verilmesi uygun görülmüştür. Darülhayr binasının masrafları içinde kurulma masrafı ve daimî giderler içinde binanın inşası için otuz bin, kuruluş hazırlıkları için bin lira verilmesi, daimî giderler için de yıllık toplam on sekiz bin liraya ihtiyaç duyulduğu hesaplanmıştır (BOA, 1312, ŞD.218-31-1-1).

Darülhayr'ın bütçesi ise Maarif Nezareti'nin bütçesi yeterli olmadığından dolayı başka yerden kaynak alınması istenmiştir. Okulun açıldığı dönem olan 1903'lerde gerek ülke ekonomisi gerekse de nezaretlerin bütçesinin yapılan

hizmetlere yeterli olmadığını yazışmalardan görülmektedir. Darüleytam'ın masraflarına karşılık olmak üzere padişah tarafından bağışlanan İstanbul'da hayvan kesim için ek vergi alınmasına karar verilmiştir. Bir diğer önlem ise Babıali tarafından basılan Düstur'un basım ve satışından elde edilecek gelirlerin Darülhayr'a bağışlanmasına karar verilmiştir. Süleymaniye'de arsa ile okul inşaatına ihtiyaç olmayan yerlerdeki arsaların satılarak buralardan elde edilen gelirlerin Darülhayr'a bağışlanması istenmiştir. Edirne, Selanik, Bursa, Manastır, Trabzon, Beyrut, Halep, Bağdat, Aydın, Adana ve Suriye vilayetleri tarafından Girit muhtaç Müslümanları için alınan verginin Darülhayr'a devredilmesine karar verilmiştir. Cezair-i Bahr-i Sefid (Ege Adaları), Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Van, Bitlis, Basra, Diyarbakır ve Mamuratülaziz (Elâzığ) vilayetlerinden de elde edilecek ek vergilerden Darülhayr'a tahsis edilmesine kararlaştırılmıştır. İlkokulların ıslah ve artırılması ve bazı vilayetlerde öğretmen okulu açılması gibi kurumlar ve ıslahatlara harcanmak üzere menafi ve maarif hisselerinin Ziraat bankalarıyla yarı yarıya alınması durumunda Maarif Nezareti tarafından elde edilecek ek gelirlerden yılda on bin üç yüz doksan beş lira kırk kuruş da Darülhayr'a verilmesine karar verilmiştir. Darüleytam'ın inşası için Maliye Hazinesi'ne Maarif Nezareti'nden borç olarak verilen paraya karşılık ayda iki bin beş yüzer lira verilmesi padişah tarafından uygun görülmüştür. Darülhayr için de sözü edilen bu paranın her ay ödenmesi durumunda Darülhayr'a yetecek kadar gelir elde edilmiş olacağı anlaşılmıştır (BOA, 1320, ŞD, 218-31-1).

Maarif Nezareti Yazı İşleri Müdürlüğü'nden Sadaret'e 16 Temmuz 1903'de yazılan yazıda, Darülhayr'a gerekli harcamaların yapılması için Giritli muhtaçlar için alınan hayvan kesim vergisine ek olarak diğer on vilayetten daha alınmak istenen verginin Meclis-i Vükela'ca bu verginin toplanamayacağı belirtilmiştir. Yeni bir gelir elde edilemeyeceğinden dolayı okul mevcudunun iki yüz kişiyle sınırlandırılması istenmiştir (BOA, 1320, BEO, 2117-158765).

Darülhayr bünyesinde küçük yaşta çocuklar himaye edilip, büyütüldüğünden, zaman zaman çocuklarda bazı yaşlarına özgü sorunlar ortaya çıkabiliyordu. 22 Eylül 1903 tarihinde Maarif Meclisi üyelerinden Cemal Bey tarafından Maarif Nezaretine yazılan yazıda Darülhayr öğrencilerinden bazılarının yaşının küçük olması sebebi ile hasta olmamalarına ve okul bekçileri tarafından kaldırılmalarına rağmen gece yataklarını kirlettikleri belirtilmiştir. Yaşanan bu durumun çözümü adına çocukların bu durumu tekrarlamaları durumunda eski elbiselerinin giydirilmesi düşünülmüş ancak küçük çocukların sözkonusu olması nedeni ile konu maarif meclisine danışılmıştır (BOA, 1320, MF. MKT 744-20). Maarif Nezareti cevaben şunları söylemiştir. Maarif Nezareti'nden Darülhayr-ı Ali Müdürlüğü'ne 26 Ekim 1903 tarihinde yazılan rapor-

da, öğrencilerin beşte birine yakın kısmının sadece ihmal sebebiyle her gece yataklarını ıslatmakta oldukları konusuna ilişkin bir komisyon toplanmıştır. Komisyon böyle bir durumun küçük çocuklarda görülmesinin doğal olması sebebiyle bu çocuklara eski kıyafetlerini giydirmenin ceza verilmesi anlamına geleceği, bu durumun doğru olmayacağı belirtilmiştir. Sadece böyle çocukların ayrı bir yatakhane yatırılarak hademe ve gözetmenler vasıtalıyla geceleri birkaç kez kaldırılarak durumu idare etmek gerektiği belirtilmiştir (BOA,1320, MF. MKT 744-20).

Osmanlı toplumunda yaşanan göçlerin ve kimsesiz kalan nüfusun artması sebebiyle kurumlara büyük görevler düşmüştür. Çeşitli sebeplerle kimsesiz kalan çocuklar, anne baba ilgisine muhtaç olduğu durumlarda kurumlarda büyümek durumunda kalmıştır. Çocuklara eski elbise giydirmek gibi bir davranış ilk etapta düşünülmüşse de Nezaret tarafından bu durum uygun görülmeyip bu çocukların korunup kollanması istenmiştir.

Darülhayr, Müslüman, kimsesiz çocukları barındırmak ve meslek edindirmek amacı ile açılmıştır ancak dönem koşullarında göçlerin artması kimsesiz kalan çocuk sayısının fazla olması sebebi ile mevcut kapasitenin üzerine çıkmak durumunda kalınmıştır. Darülhayr zaman zaman çeşitli şekillerde anne babası bakamayacak durumda olan çocukların da himayesi için yapılan başvurularla karşılaşmıştır. İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda İstanbul Karagümrük'te kiracı olarak oturan Selanik muhacirlerinden Bedia Hanım'ın eşi Galiçya Cephesinden Irak'a sevk edilmiş ve vefat etmiştir. Kendisi üç ve beş yaşlarındaki çocuklarının geçimlerini sağlamak amacıyla Feshane'de motorda gündelik olarak çalışmaktadır. Kendisi sağlık sorunları sebebiyle hastaneye yatmak zorunda kalmıştır. Biri yedi, biri beş yaşında iki küçük çocuğunu Darülhayr'a bırakmak istemiştir. Ancak Darülhayr tüzüğüne göre üç yaşından büyük çocukların koruma kabulü uygun bulunmamıştır. Emniyet Müdürlüğü, Anadolu'dan toplanıp getirtilen kimsesiz çocukların korumasız durumda sokaklarda kaldıklarını ve bunların sayısının arttığından polislerce toplanmakta olduğunu belirtmiştir. Toplanan çocukların bir süre alıkonularak geçimleri sağlanmakta ancak sonra sokağa bırakmak durumunda kaldıkları belirtilmiştir. Ancak sadece güvenlik ve toplum ahlâkının korunmasından sorumlu olan polislerin, böyle kimsesiz çocukları barındıracak bir yeri yoktur. Bu sebeple kimsesiz çocukların sabıkalı kişiler içinde kısa bir süre de olsa bulundurulmaları da hiçbir şekilde uygun değildir. Bu kimsesiz çocukları barındıracak bir Darülhayr bulunamadığından, bu duruma bir çözüm bulunması istenmiştir (BOA, 1320, DH. EUM 6.Şube 19-10).

Nüfusun özelliklerinin zaman içerisinde değişmesi toplumda kurumlara olan ihtiyacı da değiştirmektedir. Göçler sonucu artan nüfus, kimsesiz kalan çocuk sayısının artması, bu kurumları eğitecek, büyütecek yeni kurumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyıl ile dünyada büyümenin ve gelişmenin tetikleyicisinin kurumlar olduğu yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Ülkelerin ekonomik gelişimlerini sağlamak sadece sermaye birikimiyle değil yenilik, toplumsal güven, insan eğitime önem veren kurumlar oluşturulmasıyla sağlanacağı görüşü yaygınlaşmıştır.

19.yüzyıl aynı zamanda dünyadaki bütün ülkelerde değişim hareketlerinin olduğu bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl ile başlayan modernleşme süreci toplumsal siyasal ve sosyal anlamda birçok değişikliğe sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde özellikle II. Abdülhamid döneminde birçok hayır kurumu oluşturulmuştur. Özellikle göçlerin artması sebebi ile başkent İstanbul olmak üzere imparatorluk dahilinde önemli bir nüfus artışı söz konusu olmuştur. Göç eden insanlar genellikle hasta, yaşlı, çocuk ve kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda nüfus yapısında meydana gelen değişimler yeni kurumların oluşmasını zorunlu kılmıştır. Sokaklarda boş bir şekilde gezen gençler oluşmuş ve bu durum Osmanlı toplumunu rahatsız etmeye başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde padişahın desteği ve himayesinde birçok yardım kurumları kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Darülaceze ve Darülhayr'dır.

Darülaceze, başlangıçta kimsesiz, yardıma muhtaç insanları barındırmak amacı ile kurulmuştur. Zamanla sokakta başıboş gezen gençler de Darülaceze bünyesinde himaye edilmiştir. Darülaceze'nin açıldığı yıl olan 1895 yılında, toplumda kimsesiz kalan çok sayıda bebek ve çocuk vardı. Bu sebeple kurum bünyesinde bir çocuk yuvası kurulmuştur. Burada çocukların sağlığı, beslenmesi ile de ilgilenilmiştir. Kurum sadece kimsesizlere bakmak amacı ile açılmış olsa da zaman içerisinde toplum ihtiyaçlarını görmezden gelmeyerek toplumun her kesimine hizmet etmek durumunda kalmıştır.

II. Abdülhamid döneminde açılan bir diğer hayır kurumu ise Darülhayr'dır. Darülhayr kimsesiz çocukların hem barınıp hem de meslek sahibi olmaları amacıyla kurulmuştur. Kurumun açılmasıyla birlikte kendi geçimini sağlayamayan çocuklar hem barındırılıp hem de meslek öğreneceklerdir. Bu dönemde savaşlar sebebi ile çok küçük yaşta öksüz, yetim kalan birçok çocuk

bu kurum nezdinde himaye edilmiştir. Ancak çocukların küçük yaşta olmaları sebebi ile birtakım alışkanlıkları kazanmaları zor olmuştur. Anne babaları yanında olması gereken çocuklar kurumlarda büyümek durumunda kalmıştır. Bu çocukları geleceğe hazırlamak adına mesleki eğitim verilmiş, meslek öğrenmeden mezun edilmeleri yönetmeliklerce yasaklanmıştır. İş kurabilmele-ri için sermaye oluşturulma yoluna gidilmiştir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde açılan hayır kurumlarının oluşumuna bizzat Padişah tarafından finansal destek sağlanmış ve kurum gelirlerini sürekli kılmak için kanunlar çıkarılmıştır. Açılan kurumlar toplumdaki birçok yarıyı sarmayı başarmış ve kurumsallaşma anlamında birçok kuruma örnek olmuştur.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH-MKT 1297/52*, 21 Ağustos 1316.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. DACZ 1/32*, 20 Zilhicce 1312.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *ŞD.218-31/1*, 18 Mart 1320.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *BEO 2117/158765/21* Nisan 1321.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *MF. MKT 744/20/24* Ağustos 1316.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *AjMKT. MHM 70-28/27-2,22* Haziran 1309.
- Acemoğlu, D. (2003). Root causes. A historical approach to assessing the role of institutions in economic development. *Finance and Developments*, 8(2003), 27-30.
- Acemoğlu, D.&A. Robinson, J. (2018). *Ulusların düşüşü güç zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, E. D. (2013), Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 13(31), 34-54.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aytekin, H. (2006). *1914-1924 yılları arasında korunmaya muhtaç çocuklar ve eğitimleri*. Marmara Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Biol, N. (2009). *Halil Rifat Paşa Dönemi ve İcraatı 1827-1901*, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Biol, N. (2017). II. Abdülhamid Dönemi Hayır kurumlarından darülaceze'nin yapımı ve Halil Rifat Paşa'nın çalışmaları, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 13(5), 33-63.
- Biol, N. (2003). Halil Rifat Paşa, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, (27), 267-288.
- Demirel, F. (2011). *Sultan II. Abdülhamid'in Mirası, İstanbul'da Kamu Binaları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Düstur ikinci tertip (1322), Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 3. c.

- Düzgün, M. A. (2009). *Sultan II. Abdülhamid döneminde muhtacın maaşı uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ehasin-i Müessesat-ı Hayriye-i Hazret-i Hilafetpenahiden Darülaceze, (1324). İstanbul:Mihran Matbaası.
- Engin, V. (2008). *Sultan II. Abdülhamid'e İstanbul'u*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ersoy, A. (2012). *İktisadi teoriler ve düşünceler tarihi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güngör, S. (2009). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Bir Hayır Örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi, *Türk İdare Dergisi*, 81(463),157-180.
- Işık, E. (2017).1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın göç olaylarına etkileri ve göçmenlerin durumu, Canik Belediye Kültür Yayınları, Samsun.
- İpek, N. (1991). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri. (1877-1890)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kapıcı, Z. (2013). Osmanlı eğitim sisteminde disiplin: Darülhayr-ı Ali örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,6 (28), 36-66.
- Karataşer, B. (2020). Darülaceze'nin kuruluş gelir giderleri üzerine bir değerlendirme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*,15(2),793-810.
- Karpat, K. H. (2019). *Osmanlı Devleti'nin kısa sosyal tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2019). *Osmanlı modernleşmesi toplum, kurumsal değişim ve nüfus*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurşun, Z. (1991). Küçük Mehmed Said Paşa, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE İstanbul.
- Küçük, C. (1999).*II. Abdülhamid*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Koçu, R. E (1974). *Darülaceze: 1895-1974*. Darülaceze Yardım Derneği: İstanbul.
- Öztürk, C. (2020). Osmanlıda bir mesleki eğitim ve çocuk esirgeme kurumu Darülhayr- Ali, *Milli Eğitim Dergisi*,43(4), 36-56.
- Öztürk, N. (1995). XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde yaşanan batılılaşma hareketlerinin vakıflar üzerindeki etkileri, *İslami Araştırmalar Dergisi*,8(1).
- Özbek, N. (2016). *Osmanlı İmparatorluğunda sosyal devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, N. (2002). *Osmanlı'dan günümüze sosyal devlet, toplum ve bilim* 92 (8),23-76.
- Özbek N. (2017). Osmanlıdan Günümüze Darülaceze: Sosyal politika zihniyeti ve kent yoksulluğunun değişen niteliği, *Toplumsal Tarih*, 54(75), 245-256.
- Özbek, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğunda dilencilere yönelik devlet politikaları ve kamusal söylemin değişimi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı- Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nuhoğlu, H.Y(1993). *Darülaceze*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özen, İ. (2001). II. Meşrutiyet'e kadar ıslahhaneler ve Darülaceze, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Özkaya, N. (2014). *Sultan II. Abdülhamid Han'ın hayır kurumlarından Darülaceze*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Öztürk, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde dilencililiğin önlenmesi İBB Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul.

- Şeker, K. (2015). Osmanlıdan Cumhuriyete çocukların korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Şenyurt, O. (2010), II. Abdülhamit döneminde iki ünlü saray mimarının siyasi ilişkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 256-276.
- Tabakoğlu, A. (2014). *Türkiye iktisat tarihi* (7. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2011). Sultan II. Abdülhamid dönemi ekonomisi, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Temuren, F. (2020), *II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım uygulamaları* (Yüksek lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Ünal, V. (2012). Osmanlının son dönemlerinde korunmaya muhtaç çocuklar için kurulan sosyal hizmet kuruluşları, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36 (2), 256-286.
- Yazıcı, N. (2007). Osmanlılarda yetimlerin korunması üzerine bazı değerlendirmeler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (46), 63-83.
- Yıldırım, N. (1996). İstanbul Darülaceze müessesesi tarihi, (11. Baskı), İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayınları.